

درباره احمدیه

آشنایی با مجموعه «دایره المعارف قرآن»
به ویرایش جین دمن مک اولیف

● حسن رضایی هفتادار

دایره المعارف قرآن (Encyclopaedia of the Quran)، در ۵ جلد توسط انتشارات بریل در شهر لیدن (هلند) منتشر شده است. سر ویراستار این دایره المعارف خانم جین دمن مک اولیف، استاد تاریخ و ادبیات دانشگاه جرج تاون امریکا است که چهار تن از معروفترین قرآن پژوهان و اسلام شناسان غربی، وی را در این راه یاری کردند. این چهار تن عبارتند از: کلودزیلیو، از دانشگاه آکس-آن-پروانس (فرانسه)، ویلیام گراهام از دانشگاه هاروارد (امریکا)، و داد قاضی از دانشگاه شیکاگو (امریکا)، آندرو ریپین از دانشگاه ویکتوریا (کانادا)، البته مونیک برناردز و ولیچ من از دانشگاه گرونینگن (هلند) و جان نواس از دانشگاه کاتولیک لیوون، هیئت ویراستاران اصلی را یاری دادند.

همچنین هیأت مشاوران ارشد در این دایره المعارف عبارتند از: نصر حامد ابوزید از دانشگاه لیدن (هلند)، محمد ارکون از دانشگاه سوربن (فرانسه)، گرهارد بورینگ از دانشگاه بیل (امریکا)، جرالدهاوتینگ از دانشگاه لندن (انگلستان)، فرد لیمهاوس از دانشگاه گرونینگن (هلند)، آنگلیکا نیبورت از دانشگاه برلین (آلمان). هر یک از مقالات کوتاه یا بلند این دایره المعارف، نوشته یکی از محققان مسلمان یا غیرمسلمان است که در دانشگاههای اروپا، کانادا، امریکا و نیز برخی کشورهای اسلامی به تدریس و تحقیق در زمینه مطالعات قرآنی اشتغال دارند. از جمله مولفان مسلمان این دایره المعارف، می توان به نصر حامد ابوزید (مصری)، محمدعلی امیرمعزی (ایرانی)، محمد ارکون (الجزایری)، وائل حلاق (فلسطینی)، مستنصر میر (پاکستانی)، عبدالعزیز ساشادنی (تانزانیایی) و محسن ذاکری (ایرانی)، اشاره کرد.

همچنین شماری از قرآن پژوهان معروف غربی مانند هربرت برگ، هربرت بوسه، فردریک دنی، هربرت آیزنشتاین، ریچارد مارتین، هارالد موتسکی، آندرو ریپین، اری ربین، مایکل سلز و آلفورد ولج، تألیف بخشی از مقالات دایره المعارف قرآن را برعهده داشته اند. از آنجا که قصد سرویراستار و هیأت ویراستاری این دایره المعارف، تهیه ی دانشنامه ای جامع و مرجع در حوزه ی مطالعات قرآنی بوده است، اعتنای ایشان به مباحث قدیم و موضوعات جدید به یکسان است. بر این اساس، مدخلهای این دایره المعارف بر دو گونه اند: گونه ی نخست که اکثریت مقالات را تشکیل می دهند، به معرفی شخصیت های مهم، مفاهیم، مکانها، ارزشها و حوادث مهمی می پردازند که مستقیماً در خود قرآن به آنها اشاره شده است و یا اموری هستند که اهمیت و ارتباط نزدیکی با متن قرآن دارند. نمونه ی آنها مقالات ابراهیم، هارون، علی بن ابی طالب، کعب، ارتداد، تابوت عهد، عرفات، تدفین، بدر، بسمله، نسخ و جزء آن است. دسته دوم از مقالات این دایره المعارف به مباحث و موضوعات مهم حوزه ی مطالعات قرآنی می پردازند. چند نمونه از این دست مدخل ها عبارتند از: پژوهش های قرآنی معاصر، رایانه ها و قرآن، هنر، معماری و قرآن ۲، کنترل موالید، باستان شناسی و قرآن و زبان و خط عربی. در این هر دو دسته مقالات، هم اطلاعات و منابع کهن اسلامی، و هم تحقیقات، نظریات و متون جدید قرآنی، مد نظر بوده است.

بررسی مقالات نشان می دهد که مسئولان علمی دایره المعارف قرآن (EQ) در انتخاب و گزینش مولف، بر تخصص و زمینه تحقیقاتی هر یک از مولفان تأکید ورزیده و سعی داشته اند تا تألیف مقالات مهم را به کسی بسپارند که در آن زمینه صاحب نظر بوده و تألیفاتی علمی- پژوهشی داشته باشد. برای نمونه تألیف مقاله پراهمیت "اسباب النزول" به قرآن پژوه معروف انگلیسی، آقای آندرو ریپین سفارش داده شده که به صورت تخصصی در این موضوع به پژوهش پرداخته و پایان نامه دکتری وی با عنوان متون اسباب النزول قرآنی: بررسی کاربرد و تحول آن است.

خانم زابینه اشمیتکه مولف کتاب اندیشه های کلامی علامه حلی نیز که به همراه مارتین مکدرموت و زیر نظر پروفسور ویلفرد مادلونگ، تأثیر و تأثر و ارتباط آرا و اندیشه های متکلمان بزرگ شیعه با مکتب کلامی اعتزال بررسی کرده، تألیف مقاله مهم «معتزله» را عهده دار شده است. در انتخاب و نامگذاری مدخل های این دایره المعارف شیوه ای رعایت شده است که در دایره المعارف اسلام سابقه ندارد. به لحاظ اهمیت نقطه نظرات مستشرقان پیرامون مباحث اسلامی، در این نوشتار ترجمه یکی از مقالات دایره المعارف مذکور تحت عنوان «احمدیه» ارائه خواهد شد. این مقاله توسط یوهان فریدمن نگاشته شده است.

احمدیه

فرقه احمدیه ۴ در اسلام (در زبان اردو، جماعت احمدیه) یک حرکت موعود باورانه جدید است. این فرقه را میرزا غلام احمد (۱۹۰۸-۱۸۳۵) در سال ۱۸۸۹ در ایالت پنجاب هند به راه انداخت که در محافل مسلمانان روزگار ما، مورد بحث بسیار قرار گرفته است. فرقه احمدی که یکنوع جایگاه پیامبرانه برای بنیانگذار خود قائل بود، مخالفت شدید جریان غالب مسلمانان را برانگیخت و متهم شده که اصل مسلم خاتم الانبیاء بودن حضرت محمد (ص) را زیر پا گذاشته است. در دوران سلطه ی انگلیسی ها این مشاجره به جر و بحثی عقیدتی میان افراد یا سازمان های داوطلبانه محدود می شد، اما در سال ۱۹۴۷ هنگامی که سران این جنبش و بسیاری از احمدی ها به کشور اسلامی پاکستان مهاجرت کردند، این امر به یک معضل قانونی عمده بدل شد و جریان غالب مسلمانان خواستار طرد رسمی احمدی ها از امت مسلمان شدند. این خواسته در سال ۱۹۷۴ تحقق یافت آنهم هنگامی که پارلمان پاکستان با تصویب اصلاحیه ای در قانون اساسی، احمدی ها را غیرمسلمان قلمداد نمود.

بر اساس برداشتی که از مطالعه ی متون جدلی ضداحمدی بدست می آید، احمدی ها از صمیم قلب اقرار می کنند که قرآن، کتابی آسمانی و برخوردار از زیبایی تقلیدناپذیر و صحتی مسلم است که هرگز جانشین نخواهد داشت. ۷ آنها ترجمه ی قرآن را به زبانهای مختلف آغاز کردند و بر این باورند که قرآن تنها کتاب آسمانی است ۸ که از گزند هرگونه زیاده یا تحریفی مصون مانده است. جایگاه والای قرآن در نزد فرقه احمدیه به تفسیر مجدد مفهوم نسخ ۹ از نگاه آنان انجامیده است. آنها ادعا می کنند، در هر کجای قرآن که صحبت از نسخ می شود، منظور منسوخ شدن ادیان دیگر توسط اسلام است، نه منسوخ شدن آیات قرآنی سابق توسط آیات قرآنی لاحق، با این حساب تمام آیات قرآنی از ارزش و اعتبار یکسانی برخوردارند، دیدگاهی که مغایر با قاعده ی تفسیری زیر است که بیان می کند، احکام مندرج در آیات ناسخ، احکام آیات منسوخ را از اعتبار ساقط می کند. به همین ترتیب آنان به شیوه ی دیگری به تناقض های قرآنی می پردازند. آنها به جای تبعیت از احکام مندرج در آیات (ناسخ) عقیده دارند که در هنگام مواجهه با عبارات متناقض در خصوص یک مسأله ی خاص، هر فرد باید به آیاتی عمل کند که در شرایطی مشابه با شرایط خود او نازل شده است.

غلام احمد این روش تفسیری را در تفسیر دوباره ی خود از حکم جهاد به کار گرفت. بنابر تفسیر وی، آیاتی که حکم به جهاد می دهند در زمانی نازل شدند که آیین نوپای اسلام بواسطه نیروی قدرتمندان در خطر نابودی قرار داشت. در روزگار غلام احمد اسلام دیگر نسبت به دوران آغازینش در خطر حمله ی نظامی قرار نداشته، بلکه از هتک حرمت مبلغان مسیحی رنج می برد. بنابراین جهاد ضرورتی ندارد و مسلمانان باید به وسیله مبارزه ی کلامی واکنش نشان دهند. آنها باید تهمت های مخالفان خود را رد کرده و از طریق موعظه، اسلام را اشاعه دهند.

دو آیه ی قرآن، اساس الهیات فرقه احمدیه را شکل می دهند. «ای عیسی تو را می میرانم و به سوی خود بالا می برم» (۳:۵۵)، آیه ۵۵ سوره آل عمران به این معنا تعبیر می گردد که عروج عیسی پس از مرگ او رخ داده است. این آیه به همراه آیه ی ۱۵۷ سوره ی نساء که بیانگر انکار مصلوب شدن مسیح است، مجموعاً در نزد احمدیه چنین تفسیر می شوند که عیسی به مرگی طبیعی مرده است و برخلاف احادیث متعدد هیچگونه بازگشتی در کار نخواهد بود. ۱۰ آیه ی ۴۰ سوره ی احزاب که حضرت محمد (ص) را (خاتم الانبیاء) معرفی می کند ۱۱، در نزد احمدیه از آن این معنا فهمیده نمی شود که وی آخرین پیامبر بوده است بلکه او (صاحب خاتم) است و بدون مهر تایید او هیچ پیامبر دیگری پذیرفته نخواهد شد. بنابر قول فرقه ی احمدیه، اصل دینی خاتم النبی بودن حضرت محمد (ص) تنها بر پیامبران قانونگذار قابل اطلاق است، یعنی پیامبرانی که کتاب آسمانی دارای قوانین الهی را آورده اند. پیامبران غیرقانونگذار نظیر غلام احمد که خداوند او را برای احیاء قوانین قرآن می فرستد حتی پس از ختم رسالت محمد نیز می توانند در یک جامعه ی مسلمان ظهور کنند. عقیده مشابهی را در آثار ابن العربی (وفات ۱۲۴۰/۶۳۸)، صوفی مشهور می توان یافت که احتمالاً پیامبرشناسی غلام احمد، از اندیشه ی ۱۳ وی الهام گرفته است. ۱۴

منابع مترجم

- ۱- آشنایی با دایره المعارف قرآن، مرتضی کریمی نیا، نشریه گلستان قرآن شماره ۸۶، تهران، ۱۳۸۰ (ه.ش)
- ۲- انتشار جلد سوم دایره المعارف قرآن (EQ)، علیرضا بهار دوست، نشریه کتاب ماه دین، شماره ۷۳، تهران ۱۳۸۲ (ه.ش)
- ۳- البیان فی تفسیر القرآن، سید ابوالقاسم خوبی، المطبعه العلمیه، بی جا، ۱۳۹۴ (ه.ق).
- ۴- پیشگفتار دایره المعارف قرآن، جین دمن مک اولیف، انتشارات بریل، لیدن (هلند)، ۲۰۰۱ (میلادی)
- ۵- داوریهای متضاد درباره محیی الدین عربی، داود الهامی، انتشارات مکتب اسلام، قم، ۱۳۷۹ (ه.ش).
- ۶- دایره المعارف تشیع، زیر نظر: احمد صدر حاج سید جوادی، کامران فانی، بهالدین خرمشاهی، موسسه دایره المعارف تشیع با همکاری شرکت نشر یادآوران، تهران ۱۳۶۹ (ه.ش).
- ۷- علوم قرآنی، محمد هادی معرفت، موسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید، قم ۱۳۷۸ (ه.ش).
- ۸- فرهنگ فرق اسلامی، محمد جواد مشکور، موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد ۱۳۶۸ (ه.ش).
- ۹- لغت نامه دهخدا، علی اکبر دهخدا، انتشارات سیروس، تهران ۱۳۳۷ (ه.ش).
- ۱۰- محیی الدین بن عربی، چهره ی برجسته عرفان اسلامی، دکتر محسن جهانگیری، انتشارات دانشگاه تهران، تهران ۱۳۵۹ (ه.ش).